

Recenzii. Note de lectură

Riccardo Benzoni, *San Napoleone. Un santo per l'Impero* [Sfântul Napoleon. Un sfânt pentru Imperiu], Editrice Morcelliana, collana „Storia”, Brescia, 2019, 426 pagini de text și ilustrații alb-negru și color.

Riccardo Benzoni este un tânăr cercetător la Universitatea Catolică din Milano, aflat în anii de debut ai carierei sale, dar deosebit de promițător prin activitatea desfășurată până acum în peisajul istoriografic italian și internațional.

Lucrarea pe care ne-o propune, prin intermediul editurii Morcelliana din Brescia, colecția „Istorie”, este una interesantă și surprinzătoare, am putea spune, datorită tematicii abordate, motiv pentru

care am considerat potrivit să o prezentăm publicului din România, prin intermediul revistei *Apulum*.

Cartea asupra căreia ne-am propus să reflectăm, *San Napoleone. Un santo per l'Impero* [Sfântul Napoleon. Un sfânt pentru Imperiu], este un exemplu dintre cele mai sugestive de întâlnire a sacralității cu ideologia și politica din câte găsim în desfășurarea timpurilor moderne, sau, altfel spus, un studiu de caz care pune foarte bine în evidență fenomenul de sacralizare a puterii. Cercetarea propusă de Riccardo Benzoni merge pe o linie de studiu ilustrată în deceniile anterioare de istoriografia franceză și ne gândim aici la cartea Monei Ozouf, *La Fête révolutionnaire (1789-1799)*, pentru a aminti o contribuție de referință din literatura subiectului. Povestea despre „sfântul Napoleon”, care, întâmplător... face carieră în regimul Consulatului și al Primului Imperiu francez, este una despre instrumentalizarea sacralului de către autoritatea politică, sau, altfel, spus, despre extinderea sacralului înspre profan, pentru a susține nevoia de legitimare a puterii. „Marea Revoluție” franceză de la 1789 și perioada napoleoniană care i-a urmat au instituit un model de instrumentalizare a sacralității tradiționale, chemată să susțină și să investească cu sens concepte și valori pe de-a-ntregul profane, un model pe care-l vom vedea reiterat frecvent de atunci până astăzi, în contemporaneitatea imediată.

Astfel, în *Almanach national de France*, publicat la Paris în 13 decembrie 1802 (anul XI al Republicii), este menționat un sfânt de proveniență mai degrabă obscură, „saint Napoleon”, a cărui sărbătoare era fixată în 16 august, zi în care în

mod tradițional se sărbătorea, potrivit calendarului îndătinat, „saint Roche”/„sfântul Rocco”. Această sărbătoare nouă cădea cu o zi mai târziu după aniversarea zilei de naștere a Primului Consul, născut la Ajaccio, în Corsica, pe data de 15 august 1769. Acesta a fost începutul „carierii” pe care o va face acest sfânt în viața publică franceză. Este important să precizăm contextul în care este propus, sau mai degrabă „impus” „saint Napoleon”: cu un an mai devreme Napoleon Bonaparte a reușit să pacifice religioasă Franța, pe plan intern și în relația cu Sfântul Scaun, încheind Concordatul cu papalitatea, ratificat de Pius al VII-lea în 15 august 1801. Rezultatele obținute de Franța napoleoniană prin ratificarea Concordatului și prin încheierea păcii de la Amiens, au fost utilizate de regimul Consulatului ca instrument de propagandă în vederea alimentării adevăratei cetățenilor față de Republică și față de Primul Consul și a consolidării păcii interne, toate acestea jucând însă un rol esențial în transformarea în sens autoritar a puterii lui Napoleon, care se va impune prin decret drept Consul pe viață, în vara anului 1802, hotărâre ratificată prin plebiscit la data de 2 august a aceluiași an. Dacă în primii ani, acest sfânt a trecut aproape neobservat de opinia publică franceză, anul 1806 este unul de cotitură, în sensul în care sărbătoarea liturgică a sfântului patron al imperiului a fost declarată sărbătoare națională, fapt care evidențiază dorința regimului de a conferi acestei sărbători vizibilitate maximă și un caracter oficial și solemn. Data sărbătorii a fost devansată cu o zi: din 16 în 15 august, astfel încât să conțină concomitent un cumul de semnificații: ziua de naștere a împăratului, sărbătoarea religioasă a Adormirii Maicii Domnului (Fecioara Maria fiind considerată prin tradiție protectoarea Franței), data ratificării de către papă a Concordatului din 1801 etc. După cum autorul însuși afirmă, noua sărbătoare a fost prevăzută cu tot ceea ce era necesar astfel încât să se confere deplină vizibilitate puterii napoleoniene în cheie sacralizantă (p. 45).

Dincolo de susținerea și promovarea oficială de care s-a bucurat, noul „sfânt” a stârnit curiozități și contestări, și a determinat căutări ale teologilor în vechile martirologii, fără rezultate concludente. În cercetarea acestor izvoare primare au fost implicați specialiști de la Biblioteca Ambrosiana din Milano, ceea ce s-a găsit, cu mare greutate, a fost un nume de martir creștin din primele veacuri „Neopolus”/„Neopolio”, a cărui legătură cu „saint Napoleon” cel oficial nu putea fi deloc demonstrată. Lui „saint Napoleon” i s-a creat o legendă hagiografică și a fost ales ca patron al unor biserici din Franța. În pofida susținerii oficiale, a continuat să rămână un sfânt controversat, astfel au existat categorii ale clerului care nu-l agreau și a antrenat fenomene de rezistență spirituală. Parcursul său în viața religioasă a Franței a fost în mod evident legat de prezența lui Bonaparte la vârful puterii și de regimul Imperiului, urmând ca după 1815 să fie în mod inevitabil abandonat, pentru a fi resuscitat prin decret în anul 1852, din aceleași considerente de a conferi un plus de legitimitate lui Napoleon al III-

lea și regimului său, cel de al doilea Imperiu francez. După Sedan, „saint Napoleon” a căzut într-o lungă și durabilă uitare.

Structura cărții urmărește acest fir narativ, prezentând la modul convingător etapele prezenței acestui sfânt în viața publică franceză, cu toate implicațiile pe care le-a adus după sine o atare „inovație” religioasă impusă în ultimii ani ai regimului Consulatului și menținută atât timp cât a rezistat și Napoleon în fruntea Franței. Volumul se deschide cu o introducere consistentă, în care sunt prezentate motivațiile cercetării, sursele, organizarea investigației și contextul istoric în care se plasează tema. Urmează două secțiuni cu caracter tehnic: mulțumirile autorului și siglele bibliotecilor și a arhivelor consultate. Mai departe, primul capitol al cărții, intitulat *Nașterea noului cult*, prezintă „apariția” lui „saint Napoleon” în societatea franceză, la finele Consulatului și după aceea, în continuare, sub imperiu, cu toate detaliile referitoare la identitatea acestui personaj, organizarea cultului său ș.a.m.d.

Capitolul al doilea se oprește asupra unei teme sugestiv intitulată *Răspunsul roman. Sfântul Scaun în fața sfântului Napoleon*. În cuprinsul lui găsim informații despre perplexitățile, dilemele Curiei romane față de inovația întâmplată în viața religioasă de dincolo de Alpi, despre investigațiile făcute la Roma în legătură cu personajul nou apărut în calendarul Bisericii Catolice din Franța odată cu direcția autoritară spre care s-a îndreptat regimul Napoleon. În secțiunea de la sfârșit, capitolul insistă pe un element esențial al raportării Sfântului Scaun față de nou sfânt al francezilor: poziția papei. Deși avea toate argumentele istorico-teologice să condamne cultul sfântului ridicat în Franța la rang de sărbătoare oficială de stat, Pius al VII-lea a preferat o atitudine bazată pe rațiuni de tact și diplomatie, o aprobare tacită, în pofida reacțiilor critice a numeroși membri ai Curiei romane față de „saint Napoleon”, totul pentru a nu provoca o acțiune în forță a lui Bonaparte la adresa Pontifului roman și a Statelor Bisericii, care au avut oricum destul de pățimit din pricina viselor de hegemonie europeană ale „corsicanului” ajuns împărat la Paris.

Nu mai puțin interesant este capitolul al treilea, *Un sfânt contestat. Sfântul Napoleon și detractorii săi*, care oferă detalii bine documentate privind pozițiile contrare față de această idee, apărute în diferite medii, de la cele ale Curiei romane pe care le-am mai pomenit, până la opozanți ai ideii din spațiul belgian, din diferite medii monahale etc. Capitolul următor, *Aportul masonic*, ne prezintă o informație interesantă și prea puțin cunoscută, totodată, la nivelul unui public mai larg, cu privire la disponibilitatea mediilor masonice din epocă față de glorificarea puterii lui Napoleon, prin intermediul cultului pentru sfântul „oficial” eponim și nu numai. Demn de reținut este, în acest sens, faptul că numeroase loji masonice au făcut referire după anul 1904 la numele împăratului, nelipsind cele care au fost dedicate în mod explicit lui „saint Napoleon”.

Capitolul care urmează (V) se ocupă de modalitățile de alimentare a noului cult și de canalele prin care a fost promovat în societatea franceză, pe care Riccardo Benzoni le reconstituie pe baza unei documentații consistente obținute din fonduri de arhivă, diferite tipărituri, broșuri și alte publicații ale epocii, împreună cu literatura secundară. Aflăm, astfel, deloc surprinzător, că principalele canale de difuzare ale cultului pentru sfântul oficial al Imperiului au fost pastoralele și circularele episcopale, reprezentările iconografice și locurile de cult care i-au fost dedicate și nu în ultimul rând rețeaua de școli publice. Interesant este în această privință faptul că promovarea cultului lui „saint Napoleon” s-a făcut nu numai în Franța, ci și în departamentele italiene încorporate în Imperiul francez.

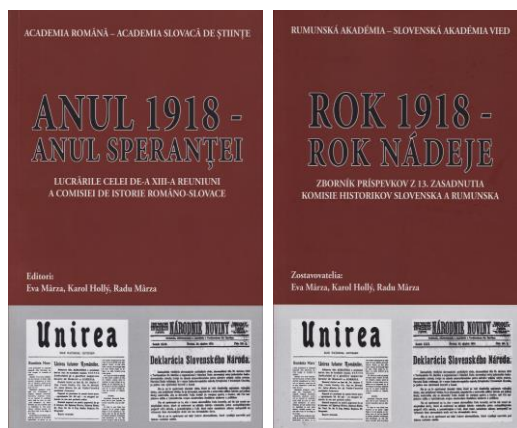
Capitolul VI al cărții, *Sfântul și sărbătoarea*, pune în evidență faptul că noul cult, în fapt sacralizarea puterii lui Bonaparte, s-a realizat prin afirmarea unui model festiv cu trăsături puternic encomiastice și adulatorii la adresa persoanei acestuia. Ceremoniile publice din timpul Consulatului și al Imperiului, au constituit ocazii predilecte pentru realizarea unui „transfer de sacralitate”, afirmă Benzoni citând-o pe Mona Ozouf. Anul 1806 este unul de cotitură din perspectiva pe care o avem în vedere, pentru că acum s-au instituit sărbătorile naționale din 15 august, aniversarea ceremoniei *Sacre* și a victoriei de la Austerlitz. Astfel, Parisul, împreună cu alte orașe de reședință ale departamentelor franceze, alături de alte localități, au fost începând din acest an cadrul în care s-au organizat sărbători în onoarea lui Bonaparte și a sfântului său eponim. Celebrările care aveau loc cu ocazia sărbătorii lui „saint Napoleon”, au fost unul din factorii care au contribuit, în perioada Imperiului, la exaltarea suveranului în cheie sacralizantă. Toate aceste manifestări au oferit suficiente ocazii adversarilor regimului să-și manifeste dezacordul față de Bonaparte și de linia politică pe care a inaugurat-o în materie religioasă și festivă. Formele de opoziție și de rezistență spirituală față de puterea napoleoniană au cunoscut un nivel de vârf după ruptura definitivă a relațiilor regimului cu Biserica, în anii 1808-1809. După Waterloo, în contextul în care regimul restaurației bourbonice (Ludovic XVIII) a introdus alte sărbători publice, evocarea lui Napoleon și a perioadei Imperiului de către susținătorii fostului împărat, au căpătat aspectul unei sărbători clandestine. Despre toate aceste lucruri Riccardo Benzoni scrie limpede și convingător, pe baza unei documentații bogate, a unui șantier de cercetare de mare consistență, reflectat în aparatul critic al lucrării.

Capitolul al VII-lea și ultimul al cărții vorbește despre „posteritatea” „sfântului Napoleon” și despre legenda în care a fost învăluit Napoleon Bonaparte după dispariția definitivă a acestuia din viața politică a Franței. Pentru cele două direcții care s-au conturat în plăsmuirea memoriei sale după exilul definitiv al personajului pe insula Sfânta Elena, este sugestiv titlul primei secțiuni a acestui capitol: *Sfânt sau anticrist? Sfântul Napoleon între demonizare și glorificare*.

Înțelegem din prezentul capitol că a fost elaborată atât o legendă „neagră”, în care a fost învăluit Bonaparte și „saint Napoleon”, precum și o legendă aurită, care a favorizat nașterea bonapartismului. Într-o secțiune ulterioară, se face vorbire despre legătura dintre figura sfântului propriu-zis și respectiv cea a lui Napoleon Bonaparte cu spiritul național și dorința de emancipare a popoarelor, în climatul represiv instituit de Sfânta Alianță după 1815.

Concluziile sintetice, o bibliografie bogată și variată, un aparat iconografic deosebit de sugestiv, împreună cu indicele onomastic încheie lucrarea. Ceea ce considerăm că mai trebuie spus în final este faptul că Riccardo Benzoni ne oferă o lucrare de interes nu numai pentru istoriografia franceză, deoarece Napoleon Bonaparte și faptele sale au avut un impact imediat și de durată asupra întregii Europe, contribuind la răspândirea ideilor Revoluției franceze și la geneza națiunilor moderne pe bătrânul continent. Dintr-o altă perspectivă, ca produs istoriografic, cartea de față prezintă dosarul unuia dintre cele mai faimoase cazuri de sacralizare a politicii din Europa modernă, centrat pe figura lui Napoleon Bonaparte, și ne oferă un model de analiză pentru ceea ce a însemnat, la începuturile unei modernități forjate de „marea Revoluție” franceză de la 1789, instrumentalizarea religiei de către puterea politică.

Ion Cârja*

Anul 1918 – Anul Speranței. Lucrările celei de a XIII-a reuniuni a Comisiei de Istorie Româno-Slovace / Rok 1918-Rok nádeje. Zborník príspevkov z 13. Zasadnutia Komisie Historikov Slovenskaa Rumunská, editori: Eva Mârza, Karol Hollý, Radu Mârza, Editura Mega, 2020, 421 pagini.

Înființată în urmă cu două decenii și jumătate, Comisia Bilaterală de Istorie Româno-Slovacă

este rezultatul schimbărilor geo-strategice din Europa Central-Orientală de după căderea regimurilor comuniste, de după divizarea Cehoslovaciei, dar și rezultatul unor eforturi comune, în fruntea cărora s-au situat profesorii Pompiliu

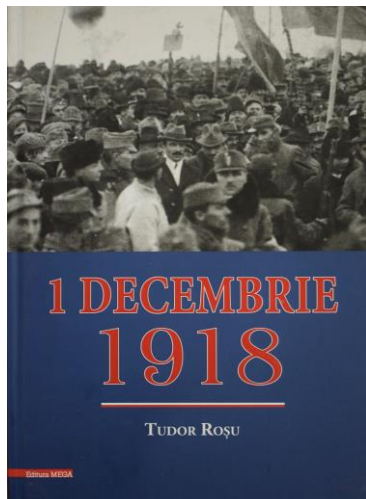
* Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.

Teodor, de la Universitatea „Babeș-Bolyai” și Milan Kračjovič, de la Institutul de Istorie al Academiei Slovace de Științe.

Prezentul volum este un produs al celei de-a XIII-a conferințe științifice a comisiei, fiind editat de profesorii și cercetătorii Eva Mârza, actuala președintă din partea română, Karol Hollý și Radu Mârza. El reflectă marea împlinire din anul 1918, moment decisiv pentru istoria contemporană a ambelor popoare. Cele douăsprezece studii cuprinse în carte pun în lumină pregătirea actelor fundamentale de formare a Slovaciei/ Cehoslovaciei și a României Întregite, desfășurarea procesului, precum și urmările sale din perioada interbelică. Volumul de peste 400 de pagini, publicat bilingv, devine o prețioasă mărturie a istoriei paralele și comune a celor două popoare, a interferențelor din istoria lor mai recentă, ca și a cadrului european al derulării faptelor și proceselor amintite. Înscris în seria *Biblioteca Muzei Apulensis*, volumul a putut să apară prin eforturile instituționale ale Institutului de Istorie al Academiei Slovace de Științe de la Bratislava (deținătorul unui proiect de cercetare pe tema tranziției societății din Slovacia în context european, de la finele secolului al XIX-lea până după Al Doilea Război Mondial), ale Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia și ale celor două academii, română și slovacă. Academia Română este convinsă că numai colaborarea dintre forurile supreme de cercetare ale țărilor din regiunea central-sud-est europeană poate conduce la cunoașterea reciprocă a istoriei acestor popoare și la strângerea raporturilor dintre acestea, în frământatul cadru internațional actual. Cunoașterea înseamnă acțiune conștientă, iar comunicarea adecvată poate spori dialogul, fără de care nu este posibilă armonia statelor din cadrul Uniunii Europene.

Felicităm sincer personalitățile și instituțiile implicate cu atâta dăruire în desfășurarea periodică a lucrărilor Comisiei Bilaterale de Istorie Slovaco-Române, precum și în punerea în pagină și editarea acestui admirabil volum, mărturie elocventă a cooperării, a dialogului și a dorinței de cunoaștere mutuală. Suntem convinși că prin eforturile laborioase ale celor doi copreședinți – doamna profesoară Eva Mârza (de la Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia) și domnul doctor Stanislav Mičev (de la Muzeul Insurecției Naționale Slovace din BanskáBystrica) –, a celor două academii, precum și a altor instituții interesate, lucrările comisiei vor putea continua, conducând la noi contribuții fundamentale pentru aprofundarea istoriei popoarelor român și slovac.

Acad. Ioan-Aurel Pop
Președintele Academiei Române

Tudor Roșu, *1 Decembrie 1918*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2020, 395 pagini.

Deschizând cartea (deosebită, ca ținută grafică și a materialelor manoperate la realizarea ei, inclusiv din punctul de vedere al literei tipografice utilizate și al aranjamentului textului și ilustrațiilor în pagină) semnalăm și comentăm succint conținutul său (în notă subiectivă, desigur, probabil și îndestul de mărginită, deoarece niciodată nu ne-am propus ca subiect de studiu în sine fațete ale problematicii în chestiune).

Ca atare, ea conține, pe lângă inerentul *Cuvânt înainte* (p. 9-11), 5 capitole, numerotate I-V (precum și *Abrevierile bibliografice* de la sfârșit, pe p. 375-395), adică: *I. Zilele de dinainte* (p. 13-68), cu secțiunile: *Scurt istoric al Unirii de la Alba Iulia*, p. 15-22; *Pregătirea Unirii în contextul european al lui noiembrie 1918*, p. 23-25; *Consiliul Național Român din Alba Iulia*, p. 26-29; *Alegerea Albei Iulia. Ioan Pop*, p. 30-34; *Tensiuni, violență, frică*, p. 35-39; *Voci împotriva Unirii și fake news*, p. 40-42; *Drumul spre Alba Iulia*, p. 43-52; *Cazările. Noaptea de dinainte*, p. 53-56; *La Hotel Hungaria*, p. 57-64; *O Unire „cu condițiuni”?*, p. 65-67; *II. Ziua de 1 Decembrie* (p. 69-267), cu secțiunile: *Boala: inamicul spaniol*, p. 71-75; *18 noiembrie/ 1 decembrie – stil vechi și stil nou; diferența de oră*, p. 76-77; *Vremea*, p. 78-80; *Programul zilei, minut cu minut*, p. 81-83; *Top 10 personalități ale zilei de 1 Decembrie 1918*, p. 84-88; *Numărul participanților*, p. 89-92; *Serviciul divin*, p. 93-95; *Cetatea*, p. 96-99; *Numărul deputaților*, p. 100-102; *Prenumele unioniștilor*, p. 103-105; *Aspectul Cazinei Militare/ Sala Unirii*, p. 106-114; *Disciplina și gărzile*, p. 115-122; *Uniforme și arme*, p. 123-126; *Florian Medrea*, p. 127-130; *Ovidiu Gritta*, p. 131-137; *Adunarea Națională: decizia Unirii*, p. 138-142; *Rezoluția Unirii*, p. 143-147; *Reprezentarea. Profilul delegaților*, p. 148-154; *Reprezentanții presei*, p. 155-158; *Wilson*, p. 159-165; *Câmpul lui Horea*, p. 166-173; *Samoilă Mârza*, p. 174-181; *Al doilea fotograf al Unirii?*, p. 182-185; *Entuziasm, aplauze, urale*, p. 186-188; *Cântece*, p. 189-192; *Lacrimi*, p. 193-194; *Steagurile*, p. 195-203; *Organizarea sanitară. Medicii*, p. 204-206; *Aspectul participanților. Hainele*, p. 207-210; *Mâncarea și băutura*, p. 211-213; *Banii*, p. 214-216; *Femeile*, p. 217-226; *Eleonora Lemény n. Rozvan*, p. 227-229; *Copii și adolescenți*, p. 230-234; *Ortodocși și uniți*, p. 235-237; *Partidul Național*, p. 238-240; *Socialiștii*, p. 241-246; *Ce teritoriu s-a unit cu România la 1 Decembrie 1918?*, p. 247-252; *Martirul: Ion Arion*, p. 253-257; *Justiția*, p. 258-260; *Caii*, p. 261-262; *Alte*

informații ale zilei, p. 263-264; *I Decembrie în alte locuri*, p. 265-267; *III. Reprezentări, discurs, limbaj la 1 Decembrie* (p. 269-306), cu secțiunile: *Dumnezeu*, p. 271-272; *Metafora*, p. 273-277; *Imaginea Regelui Ferdinand*, p. 278-281; *Viziunea istoriei. Traian*, p. 282-284; *Panteonul istoric*, p. 285-287; *Despre sine și despre alții*, p. 288-290; *Despre unguri*, p. 291-294; *Poziția ungarilor*, p. 295-300; *Cuvinte care (aproape) nu mai sunt*, p. 301-302; *Poezia Unirii*, p. 303-305; *IV. Zilele de după* (p. 307-320), cu secțiunile: *2 decembrie*, p. 309-311; *Mai târziu, în decembrie*, p. 312-316; *1919-1922*, p. 317-320; *V. Imaginea Unirii* (p. 321-374), cu secțiunile: *Aniversările Unirii*, p. 323-327; *Zece cărți despre Unire, nu neapărat cele mai bune*, p. 328-334; *În manualele școlare*, p. 335-340; *Banda desenată*, p. 341-347; *Picturi și ilustrații*, p. 348-351; *Unirea în filmul artistic*, p. 352-354; *Reclamele Centenarului*, p. 355-360; *Reenactment*, p. 361-369; *Internetul*, p. 370-371; *Cele mai frecvente greșeli*, p. 372-374. Restul paginilor e ocupat de *bibliografia utilizată (Abrevieri bibliografice, p. 375-395)*.

Și observăm, din structura relevată anterior, faptul că autorul *chiar respectă*, ceea ce își propusese prioritar, anume realizarea unei lucrări dedicată, în premieră, cu exclusivitate cumva, numai și numai, *zilei de 1 Decembrie 1918 în sine*, motiv pentru care *Capitolul al II-lea* al lucrării *are aproape 200 de pagini* - ponderea cea mai mare, de peste 50%, din totalul de 395 pagini - , deși și restul secțiunilor amintite au tangență de conținut cu subiectul ca atare, doar la o primă vedere restrictiv.

Aspectul exterior al volumului (numai aparent însă) este cel al unei lucrări de popularizare, elegantă și sobră (îndestul) în același timp, cu o bogată ilustrație (având și valențe de album ilustrativ), dar el escamotează doar, cu o atare disimulare, o susținută muncă de cercetare istorică inedită, în bună măsură, deși ea se sprijină puternic, așa cum și trebuia, pe bibliografia anterioară, bine asimilată (și pe o documentare inedită, suplimentară, mult diversificată).

Așadar, el ni se prezintă ca un *mixtum* original, neașteptat, de *operă istorică, album de imagini* cu încărcătură istorică și *o lucrare de popularizare* largă a unui eveniment esențial din istoria noastră contemporană, dar *accentul cade pe primul aspect relavat* (cel de elaborat istoric, ca atare), deși stilul de redare textuală lejer, neînchistat științific, perfect accesibil oricui, mijlocește o relativ ușoară însușire a conținutului lucrării de către oricine ar fi interesat să o facă. În sprijinul părerii că el este în primul rând *o originală și inovativă operă istorică, în sine*, aducem următorul argument, absolut convingător: profesionalismul susținutei munci de documentare, precum și calitatea reală, autoomologantă, a sintezei istorice realizate, obiectivă, într-o manieră diversificată, inedită, dar solid susținută documentar, întotdeauna (bine ancorată în meșteșugul tradițional, dar și puternic înnoit, al istoricului, tot mai iscoditor și deschis în

privința surselor de documentare utilizate, capabile să surprindă un eveniment și prin reverberațiile sale).

Iar pentru a ilustra concret aceste realități, relevăm următoarele constatări cifrice: lucrarea are nici mai mult, nici mai puțin decât 983 note de subsol, ceea ce corespunde unei medii de 2,5 note pe pagină; referințele sale bibliografice sunt în umăr de 227 (dintre acestea 203 datează de după anul 2000, ceea ce relevă ancorarea autorului pe sursele bibliografice mai recente), iar 77 dintre ele au fost editate din 2010 încoace; sursele documentare utilizate sunt fie editate, fie inedite (sunt citate peste 40 surse documentare din colecția de istorie a *Muzeului Național al Unirii* din Alba Iulia, a căror investigare a presupus un travaliu real de istoric, care se apleacă în mod concret asupra documentelor „prăfuite” și „cu spori” (chiar dacă acum ele se păstrează într-o arhivă bine orânduită și conservată); documentarea din ziarele de epocă este și ea profesionist utilizată și „citată” corect întotdeauna, chiar când informațiile nu sunt luate din sursele originale, uneori, ci, din ediții ale acestora (se fac referiri la publicații periodice românești, specifice epocii, ca: *Alba Iulia*, *Telegraful Român*, *Glasul Ardealului*, *Libertatea*, *Românul*, *Unirea*, *Universul*, *Gazeta Oficială*, *Biserica și școala*, *Drapelul*, *Gazeta poporului*, *Adevărul*, *România nouă* – de la Chișinău –, *Epoca*, *Evenimentul* etc.; la publicații de limba maghiară, ca: *Aradi közlöny*, *Kolozsvári hírlap*, *Világ*, *Az est*, *Nagyszebesi reggeli ujság* etc., de limba germană: *Schassburger Zeitung* etc.; la publicații din străinătate, ca: *Le Miroir*, *New York Times* etc.); înseși sursele documentare vizuale (fotografii de epocă etc.), în număr de 237, sunt utilizate în sens istoric, mai ales, ca adjuvant ilustrativ, de epocă, al conținutului documentar al lucrării, iar în acest caz este de relevat faptul că s-a utilizat relativ multă ilustrație inedită, provenind din *Colecția de clișee pe sticlă și de fotografii a Muzeului Național al Unirii* din Alba Iulia, care ne învie *fețele reale* ale unora dintre făptuitorii Unirii din 1918.

O corelare însă mai atentă a aparatului științific al lucrării, cu modul său propriu, insolit, de structurare și așezare în text, denotă însă îndestule *înnoiri de metodă de cercetare propriu-zisă și de redactare de raport de cercetare*, direcții care reies de altfel, foarte clar formulate, și din propriile afirmații ale autorului, sintetice, concise, dar expres redactate, cu intenționalitate foarte precisă, care pune accent pe *circumscrierea tematică restrictivă*, dar și pe *sciziunea tematică, multifacetată*, pentru adâncirea în sine a subiectului și pe *analizarea excesivă*, niciodată plictisitoare, a unui eveniment din unghiuri foarte diferite de vedere, adeseori reflectate doar, cât mai diferite și mai insolite, în vederea cunoașterii sale reale, aprofundate.

În acest context, al naturii polivalente, interdisciplinare, a scizionărilor și subdezvoltărilor tematice, extrem de originale și cu mari perspective de a fi tratate și cercetate ulterior independent este în mod cert cel intitulat deliberat, fără încercări de epatare *Prenumele unioniștilor*. Cercetări filologice apro-

fundate, istorice și sociologice (privind originea, instituirea obișnuinței folosirii lor, frecvența numelor respective pe întreg spațiul locuit și de români, la vremea aceea) etc. vor demonstra, considerăm noi, prolificitatea viitoare și inspirația nu doar fericită, ci și de mare ingeniozitate și anticipare procedurală a autorului. Nu detaliem mai mult faptul că aceeași cercetare, nemaiîntreprinsă în legătură cu fenomenul investigat, nu poate omite nici numele de familie propriu-zise ale personajelor respective, care și ele dezvăluie o întregă istorie comunitară, de grup mai restrâns sau individuală, îi autentifică și validează ca autentici pe delegați sau împerecherea anumitor prenume, cu anumite nume de familie, care și ea ar putea dezvălui conexiuni istorice de adâncime.

Ce vrea să ne transmită autorul din punct de vedere metodologic, atât tacit, prin exemplul viu oferit, al lucrării analizate, cât și prin considerațiile sale textual explicative, inițiale? Anume, că e bine că *circumscrii ferm, în sine, o tematică*, să nu o deschizi prea mult, mai ales temporal, dar și sub alte aspecte, inutil, ci să o tratezi *monografic*, cu aprofundări subsidiare, atât cât se poate desigur aprofunda, pe temeiul unor documente de necontestat, al unor informații certe asupra trecutului.

Deși extrem de restrictiv, proiectul, care își propune să surprindă, fie și o singură zi din istoria unui popor, a unei națiuni, *în toate dimensiunile* este, până la urmă, *titanic* (greu, dacă nu chiar imposibil, de epuizat)! Și e clar că istoricul se detașează și critică indirect (neverbal, atitudinal), dar radical, o întregă istoriografie a subiectului, propagată controlat, începând îndeosebi de după 1965, până în 1989, când subiectul nu putuse fi abordat decât puternic și absolutist controlat / monitorizat ideologic!

Desigur, în același timp, autorul nu uită *contextualizarea mai largă, temporală și spațială, pe verticală sau orizontală istorică*, a evenimentului, cercetat înnoitor, după un decupaj tematic ferm, conform textului următor: „*Desigur, nu am ignorant contextualizarea, însă am plasat-o la nivelul secundar, al fiecărei mici realități, al fiecăruia dintre elementele care compun tabloul zilei de 1 Decembrie*” (p. 9) Or, contextualizarea aceasta fărâmițată, dispersată prin legarea sa, intimă, de fiecare secționare interioară a subiectului este și ea o originalitate și o inovație metologică.

Cultivarea practică, în abordarea subiectului și în realizarea textului, ca atare, a unor *paradoxuri conceptuale* evidente, ține și ea de modernismul chintesent, de conținut și formal compozițional al volumului!

Multifațetarea, dihotomizantă, analitică, pe părți componente, unele chiar de detaliu (numai de autor preconizate), decelate oricum atât de înnoitor, este considerată de autor „*problematizare*”, termen sintetic (chintesent) interesant, care chiar denumește adecvat acțiunea sa modernizatoare de fărâmițare a temei mari în cât mai multe subteme mai mici de abordare a aceluiași subiect integrator, realmente.

Abordarea mai mult sau mai puțin *artistică* a subiectului, din chiar momentul stabilirii planului de lucru concret, nu s-a limitat însă la *aspectele muzicale*, sugerate compozițional (sau chiar tratate istoric subtematic – vezi subsecțiunea *Cântece*, pentru că pe autor îl interesează realmente, la propriu și *muzica* ca atare a vremii, în care evenimentul se integra etc.), ci, șarjează, extrem de modernist, și pe *aspectele vizuale* ale problematicii, pe restituirile și reconstituirile de *imagini cu imprimant istoric*, cu deosebire și pe *valențele cinematografice*, reconstitutive, ale unor atare restituiri istorice (textuale sau imagistice în sine). În acest context, mărturisirea: „*Am insistat pe imaginea zilei...*” (p. 9), are semnificații metodologice și relevă intenția autorului de a realiza o *sinteză*, care să reînvie *vizual*, îndeosebi, evenimentul, ceea ce, trebuie să recunoaștem s-a și realizat substanțial, după atâta dihotomizare subtematică!

Iar imaginea rezultată e și *sintetică unitar* și *caleidoscopică*, întregitoare, dar și parțială cu deschideri înspre aspecte fie ele și minore. Apoi, cea mai uimitoare sinteză metodologică, pe care autorul o realizează în chip cert, este desigur cea de la nivelul diferitelor compartimente/subcompartimente ale lucrării, din aceste sintetizări subsumate realizându-se și *sinteza de ansamblu*. Astfel, scopul ultim, și cel mai înalt, al unei astfel de *reconstituiri istorice* este cel al realizării unei *noi sinteze*, transpozată în *image* recuperativă, complexă, inedită sub multiple aspecte, în legătură cu evenimentul de la 1 Decembrie 1918, cu rădăcinile sale de epocă apropiată sau mai vechi, precum și cu reverberările sale, până în prezentul curent, al zilei în curs de desfășurare...

Or, noi credem că menirea lucrării, clar programată de la început, a fost realizată, la propriu, în proporție însemnată, cu o eficacitate remarcabilă (constituind în același timp un exemplu de nouă metodologie istorică aplicată, din care realmente avem de învățat, fără a copia neapărat ceva anume, ci, pentru a modela și plasticiza și mai mult scrisul istoric actual, a-l face mai maleabil). Ceea ce invită la lecturarea și răsfoirea cărții, la folosirea sa ca *instrument de lucru*, dar și de delectare.

Gabriela Mircea*

---

* Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.

Eugen Hulea, *Cronica unei condamnări. Deva-Alba Iulia-Ghencea-Midia-Onești: 1952-1954*, ediție îngrijită de Victor Gheție și Stela Gheție, București, Editura Vremea, 2019, 202 pagini.

Figură proeminentă a peisajului cultural din Alba Iulia, Eugen Hulea a fost cunoscut ca veteran al Primului Război Mondial și al Unirii de la 1 Decembrie 1918, când, la doar 19 ani, a activat ca membru al Gărzii Naționale de la Alba Iulia pentru a pregăti securitatea zonei, apoi ca profesor de istorie și director al Liceului „Mihai Viteazul” din Alba Iulia, după ce făcuse studii la Cluj și Paris și profesase pentru perioade mai scurte la Aiud și Brașov, ca inspector general cu probleme de învățământ al Ținutului Mureș, ca redactor la periodicele *Zorile*, *Alba Iulia*, *Gazeta Transilvaniei*, *Transilvania* etc., ca președinte al Despărțământului Alba al *Astrei*, postură din care a inițiat și coordonat proiectul de edificare al Obeliscului lui Horea, Cloșca și Crișan din Alba Iulia, dar și ca istoriograf și muzeograf la Muzeul Unirii. În această calitate, ca fost inițiator al Secției Unirii și excelent cunoscător al patrimoniului muzeului, ca autor a numeroase studii în anuarul *Apulum* (vizând, în special, Unirea de la 1918, Revoluția de la 1848, mișcarea națională din secolul al XIX-lea ș.a.) și ca model pentru noile generații de istorici, Eugen Hulea poate fi asumat ca un om de primă linie al Muzeului¹.

Bogatul său CV a fost cunoscut de colegii și discipolii lui Eugen Hulea, în mai toate dimensiunile sale. O enigmă a fost însă perioada de detenție în care acesta s-a aflat în anii 1952-1954, asupra căreia nu a prea dat detalii în deceniile ulterioare nici apropiaților. O lumină nesperată asupra acestei perioade de detenție aduce volumul care face obiectul prezentării de față, *Cronica unei condamnări*. Spunem „nesperată” pentru că nu s-a știut că Eugen Hulea a ținut un jurnal post-factum al periplului său prin mai multe închisori comuniste, deși, evident, prin natura sa, acest jurnal nu putea fi decât secret până la finalul regimului comunist. Nepotului căruia i-a încredințat jurnalul, Eugen Hulea i-a lăsat și consemnul de a nu-l arăta nimănui. Poate de aceea manuscrisul a fost păstrat în familie și publicat, iată, abia la trei decenii de la căderea comunismului, însă calitatea sa cu totul excepțională trece automat în planul al doilea lunga așteptare a luminii tiparului.

¹ Nicolae Josan, Ioan I. Șerban, „Profesorul Eugen Hulea (1899-1982)”, în *Apulum*, XXI, 1983, p. 439-442.

Ediția a fost îngrijită de Victor Gheție (fiul surorii lui Eugen Hulea) și Stela Gheție, fiica acestuia. Victor Gheție semnează și câteva pagini, binevenite, la începutul și la sfârșitul textului, despre modul în care l-a perceput pe unchiul său, Eugen Hulea. De asemenea, în anexele volumului există o serie de documente din arhiva CNSAS, care fac lumină în privința modului în care istoricul albaiulian a fost urmărit de organele de Securitate mai ales în perioada de după eliberarea sa.

Dar „grosul” cărții îl constituie memoriile lui Eugen Hulea, preț de 20 de luni începând cu 15 august 1952, adică de la arestarea la eliberarea sa. Singura sa „vină” a fost aceea a apartenenței la PNT, dar Hulea nici măcar nu a făcut parte din elita decizională a partidului, ci din cea culturală. Valul de arestări din 1952, ce viza tocmai acest segment al partidelor istorice, nu l-a ocolit. Presupusa vină este tratată de Eugen Hulea în mai multe feluri în jurnal, dar niciodată cu resemnare. El încearcă să o explice, mai mult altora decât sieși, să o asume, să se distanțeze de ea pentru a putea continua, să înțeleagă ceea ce nu poate fi înțeles. „Am făcut neiertata greșală de a nu mă conforma dictonului care spune *Bene vixit qui bene latuit* (trăiește bine cel care trece neobservat). Nu m-am ascuns după paravanul compromisurilor, nu m-am complăcut în confuzii și maleabilități, ci m-am orientat numai după glasul conștiinței și afirmarea preceptelor pe care le-am învățat în familie și le-am consolidat în anii maturității” (p. 12).

În cei aproape doi ani de detenție, profesorul albaiulian a trecut prin penitenciarele de la Deva, Alba Iulia, Ghencea, Midia și Onești. Sunt perioade distincte asupra cărora memorialistul stăruie, cronologic și metodic, determinând specificitățile fiecăruia, operațiune demnă de un istoric de calibrul său. Dar, fiind vorba de propria istorie, autorul nu are cum să ia distanța necesară unui istoric față de subiect. Implicarea sa totală în toate acele „specificități” ale vieții de închisoare a anilor '50 produce, însă, rânduri memorabile. Pentru că, dincolo de conținutul istoric, de informația extrem de valoroasă pe care *Cronica* o aduce, există un nivel superior de percepție, de respirație, de conjugare a textului cu metatextul. Curgerea textului pune în valoare un autor complet, conștient de puterea ideilor și a cuvintelor, un suveran al penitei, o latură incredibilă a potențialului scriitoricesc al lui Eugen Hulea de care, probabil, puțini lectori ai operei sale vor fi fost conștienți. Este cu atât mai frapantă forța cuvintelor lui Hulea și așezarea lor desăvârșită în pagină, cu cât, cel mai probabil, acesta nu a scris textul cu intenția de a-l publica, ci de a-l lăsa ca prețioasă moștenire familiei. În fapt, surprinzătoarele figuri de stil indică un om extrem de conștient de valențele lumii din jurul său, chiar și în cele mai negre momente ale experiențelor sale. „Ușile încuiate, storul geamului din dreptul tufei de liliac au prins a țipa violent, lovite cu patul armei sau zgâlțâite zgomotos”, sunt cuvinte, printre altele, cu care descria Eugen Hulea momentul arestării, continuând cu: „Prin porțița larg deschisă ieșirăm în stradă. Scăpat prin șipcile gardului de lemn,

un trandafir somnoros, care nu mă știa a fi atât de matinal, își înclina uimit petalele, iar tufa de liliac de sub geam, înfiorată de boarea dimineții, își agită o clipă frunzele, ca pentru rămas bun”. Sau, poate, minunatele antiteze ale autorului, în care natura continuă să își facă de cap și atunci când oamenii se sufocă unii pe alții, deși pare să vibreze și ea la faptele umane, sunt menite să arate cât de trecătoare, cât de mărunte, pot fi și cele mai sumbre grozăvii omenești.

După cum am menționat deja, *Cronica* aduce și prețioase informații istorice. Vom afla câteva date, de exemplu, și despre bunul prieten și coleg al lui Eugen Hulea, și anume Ion Berciu, ori despre lotul arestaților din zona Albei în vara lui 1952. Dar și mai departe, pe măsură ce firul cronologic continuă, apar numeroase nume, atât ale colegilor de celulă și suferință din diversele penitenciare, cât și ale celor din aparatul de funcționare al penitenciarelor respective. Dar, fiind vorba de un duct narativ solid pe care se structurează jurnalul și de spectaculoase descrieri, aș risca să comit „spoiler” intrând în mai multe detalii ale volumului. Oricum, el trebuie nu doar parcurs de cititori, ci pătruns cu ochii minții și ai sufletului.

Victor Tudor Roșu*

Stefano Santoro e Francesco Zavatti (a cura di), *Clio nei socialismi reali. Il mestiere di storico nei regimi comunisti dell'Europa orientale* [Clio în țările din zona „socialismului real”. Meseria de istoric în regimurile comuniste din Europa orientală], Edizioni Unicopli, Milano, 2020, 295 pagini.

Apariția volumului de față se înscrie în nevoia de reflecție cu privire la studiul trecutului, la „meseria de istoric” și la statutul profesional al slujitorilor muzei Clio din țări europene aflate în spatele „Cortinei de fier” de la al Doilea Război Mondial până în anul 1989, o nevoie de reflecție care iată continuă să fie ofertantă ca temă de cercetare în pofida scurgerii a trei decenii de la prăbușirea totalitarismelor din această parte a continentului. Chiar dacă o reconstituire pe bază de date și fapte a istoriei comunismului sud-est european este departe de a se fi încheiat în acest moment, dacă ținem seama de materialul arhivistic, imens sub aspect cantitativ, care trebuie încă introdus în circuitul științific, nevoia de interogație și de reflecție în legătură cu ce s-a scris și cum s-a scris

* Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.

în Europa răsăriteană a „socialismului real” este prezentă atât în interiorul istoriografiilor din țările aflate în discuție, cât și în dezbaterile mai largă, europeană, despre ceea ce a însemnat comunismul în această parte a continentului.

Deși apărut la Milano, Editura Unicopli, și având printre contributori câțiva istorici italieni, doi dintre aceștia, Stefano Santoro și Francesco Zavatti, asigurând coordonarea lucrării, volumul de față este rezultatul unei colaborări internaționale, în care vedem angajați pe lângă istorici din peninsula numeroși alți contributori, din Franța până în Suedia și Europa răsăriteană, și chiar de pe continentul american. Interesul pentru Europa central-orientală al unor istorici veniți dinspre istoriografia occidentală sau din America, nu mai este demult o noutate, dacă ne amintim faptul că, doar în cazul României s-au ilustrat prin contribuții de referință condeie dintre cele mai respectabile ale scrisului istoric euro-american precum Keith Hitchins, Catherine Durandin sau Francesco Guida.

Sub raportul conținutului, cartea pe care am ales să o prezentăm aici, *Clio nei socialismi reali. Il mestiere di storico nei regimi comunisti dell'Europa orientale* [Clio în țările din zona „socialismului real”. Meseria de istoric în regimurile comuniste din Europa orientală], se deschide cu o introducere semnată de cei doi coordonatori, Stefano Santoro și Francesco Zavatti, în care este prezentată tematică lucrării și întrebările de cercetare cu care lucrarea pornește la drum. Introducerea prezintă succint direcțiile de cercetare pe care se vor axa contribuțiile cuprinse în volum și care, în structura acestuia vor constitui trei părți distincte: *Control, compromis și rezistență, Istoriografia în perspectivă comparată, Utilitatea publică a istoriei*. Va urma o a patra secțiune, intitulată *Anexă*, cu câteva texte mai scurte, iar la final o listă bibliografică, indicele de nume și prezentarea succintă a profilului autorilor. Volumul apare într-o serie a editurii milaneze Unicopli, intitulată „Tracce. Percorsi internazionali di storia contemporanea” [Urme. Trasee internaționale de istorie contemporană], coordonată de Deborah Paci.

Volumul coordonat de Stefano Santoro și Francesco Zavatti ne oferă așadar un total de 13 studii, care reprezintă tot atâtea analize și perspective de investigație asupra scrisului istoric din Europa răsăriteană în perioada totalitarismului comunist. Textul cu care se deschide prima secțiune a volumului, *Control, compromis și rezistență*, este semnat de unul din cei doi coordonatori ai volumului, Francesco Zavatti, și are ca temă *Meseria de istoric în Europa de Est între stalinism și destalinizări*. Francesco Zavatti este cercetător post-doctoral la Universitatea Södertörn din Suedia și profesor de istoria istoriografiei în Europa răsăriteană la Universitatea Roma Tre din Roma. Autorul își propune să analizeze comparativ consecințele trecerii de la stalinism la regimurile comuniste de tip național, în ceea ce-i privește pe istoricii și instituțiile profilate pe cercetarea istorică din patru din țările fostului bloc comunist sud-est european: Albania, Ungaria, România și Republica Democrată Germană. Este un text de mare con-

sistență, bazat pe o documentație amplă, cu lucrări provenite nu numai din dezbaterile internațională a temei, ci și din istoriografiile din cele patru țări avute în vedere. Francesco Zavatti și-a propus să evidențieze rupturile și continuitățile trăite de instituțiile care se ocupau, în aceste țări, cu scrisul istoric, apoi continuitățile și discontinuitățile în raportul dintre istorici și puterea politică, respectiv contactele internaționale ale istoricilor „de partid” și ale celor de formație academică, totul localizat sub aspect cronologic pe durata anilor '50 și '60 ai secolului trecut.

A doua contribuție din prima secțiune a volumului, *Politicile istoriografice ale Uniunii Sovietice față de țările slave din blocul răsăritean. Structuri formale și instituționale, 1945-1989*, este semnată de Jan Szumski, profesor asociat la Institutul de Istorie al Academiei de Științe din Polonia. După cum autorul însuși o afirmă, acest text analizează problemele privind „politica istoriei” sovietice în blocul oriental din perioada 1945-1989, cu focalizare pe cazul câtorva țări slave: Polonia, Cehoslovacia, Bulgaria. Acest material se sprijină pe o documentație strânsă de autor din arhivele federale ruse, precum și din biblioteci americane, rezultatul demersului de cercetare fiind un text de asemenea consistent și de mare relevanță, în care se pune accentul pe anumite problematici care se regăsesc sub formă de secțiuni distincte în cadrul textului: instituții, politici, mecanisme decizionale, politici „arhivistice” și proiecte comune. În secțiunea finală a articolului, la „rezultate și concluzii”, Jan Szumski precizează limitele investigației propuse, afirmând că dată fiind anvergura temei, analiza modului în care au fost receptate inițiativele sovietice sub aspect organizatoric, metodologic și factual, rămâne în sarcina unei cercetări viitoare pe această temă.

Textul următor este semnat de Paul Maurice, doctorand la Universitatea din Sorbona, în cotutelă cu Universitatea din Sarre (Germania), și se intitulează *Scrierea istoriei în Republica Democrată Germană din perspectiva destalinizării sovietice. Controverse istoriografice și politice în jurul operei istoricului Jürgen Kuczynski*. Avem de-a face și de această dată cu un material consistent, care poate fi apreciat drept o contribuție monografică importantă la cunoașterea unei figuri de istoric din Germania comunistă, Jürgen Kuczynski, un istoric al economiei, de orientare marxistă, a cărei evoluție în peisajul istoriografic a înregistrat o serie de nuanțări odată cu procesul de destalinizare. Primul grupaj de texte din volum se încheie cu contribuția Annei Zadora, profesor asociat la Universitatea din Strasbourg, intitulat *Istoricii sub greutatea presiunii politice. Între supunere și rezistență. Unele reflecții privind contextul bielorus*. Acest studiu se ocupă de istoricii bieloruși de la sfârșitul perioadei sovietice, trecând prin perioada schimbărilor determinate de politicile de „perestroika” până în prezent, o contribuție valoroasă cel puțin prin faptul că introduce într-un

circuit științific mai larg autori și opere din contextul cultural și istoriografic bielorus, mai puțin accesibil în dezbateră istoriografică internațională.

Volumul continuă cu secțiunea *Istoriografii în perspectivă comparată*, în care celei trei studii pe care le conține iau ca bază de analiză problematici ale istoriografiilor poloneză și est-germană din perioada comunistă. Primul articol al acestei părți este semnat de Patryk Pleskot, cercetător la Institutul Memoriei Naționale din Varșovia și profesor la Școala Statală de Educație Superioară din Oświęcim, în Polonia, având ca temă: *O încercare de explicație privind fenomenul asemănărilor metodologice dintre unii istorici polonezi și mediul de la „Annales” franceze (1956-1989)*. Este un studiu deosebit de interesant, care ilustrează modul în care a fost posibilă receptarea unei paradigme istoriografice de mare forță, precum aceea impusă de Școala Analelor, într-o istoriografie din partea comunizată a Europei, marcată de ideologie și de imperativele propagandei de partid. În continuare, suntem din nou invitați să descoperim o personalitate istoriografică est-germană, prin intermediul studiului pe care-l propune Ghislain Potriquet, specialist în studii anglofone și americane și conferențiar la Universitatea din Strasbourg. Contribuția sa se intitulează *Karl Drechsler, un istoric german (răsăritean) al Războiului Rece*, și înfățișează un istoric complex și plurivalent prin preocupări, interesat de istoria „Războiului Rece” și de istoria americană între altele, care a știut să se disocieze, până la un punct cel puțin, de linia rigidă a propagandei și de incidența acesteia asupra scrisului istoric. Al treilea studiu din această secțiune a volumului este scris de Sait Ocaklı, profesor de Științe politice și relații internaționale la Universitatea din Scutari, în Albania, și se referă la *Imaginea tătarilor din Crimeea în operele lui Aleksey Novoselsky și Bohdan Baranowski. Un studiu comparativ privind interpretarea istoriei de către sovietici și de către comuniștii polonezi*. Este și de această dată o cercetare comparată care își propune să vadă cum apar, în viziunea celor doi istorici, relațiile Hanatului tătaresc al Crimeii cu vecinii săi slavi. Interesant este, în cuprinsul acestui studiu, subcapitolul care analizează comparativ meseria de istoric în Uniunea Sovietică și în Polonia comunistă. Analiza comparată a operei celor doi istorici, vis-à-vis de subiectul abordat și nu numai, este relevantă și pentru ceea ce a însemnat, în URSS și Polonia, scrisul istoric în aria de exigență și condiționări a propagandei comuniste și în afara acesteia.

Partea a treia a volumului, intitulată *Utilitatea publică a istoriei*, conține trei texte care mută centrul de greutate al investigației în zona miturilor și a reprezentărilor colective impactate de uzajul public al istoriei și a derivatelor acesteia. Primul material este semnat de Stefano Santoro și se intitulează *Clio și miturile naționale în Europa răsăriteană pe durata „socialismului real”*. Autorul este cercetător la Universitatea din Trieste, un specialist cunoscut în istoria Europei răsăritene, cu câteva contribuții de referință dedicate temei. Cea de a doua teză de doctorat pe care a susținut-o la Universitatea din Florența tratează o

problematică de istorie românească: *Dall'Impero asburgico alla Grande Romania. Il nazionalismo romeno di Transilvania fra Ottocento e Novecento* [De la Imperiul habsburgic la România Mare. Naționalismul românesc din Transilvania în secolele XIX-XX], apărută sub formă de carte în anul 2014 la editura Franco Angeli din Milano. Studiul cu care participă la volumul de față, la care Stefano Santoro este unul dintre coordonatori, dovedește familiaritatea autorului cu problematica studiată, precum și ușurința cu care se mișcă în tematică, vizibilă între altele prin referințele bibliografice de dată mai veche sau mai recentă pe care le utilizează. În conținutul acestui material conferă un spațiu vizibil mai generos problematicilor de istorie românească, în special atunci când se referă la relația istoriografie-propagandă și la miturile promovate de național-comunismul românesc din perioada Ceaușescu.

Următoarea contribuție se deplasează, sub aspectul localizării geografice, în zona Balcanilor de vest, așa cum rezultă încă din titlu: *Reprezentări ale unității și fracturii în Balcani. Narațiunea socialismului albanez despre relațiile dintre Albania și Iugoslavia înainte și după criza Cominform-ului*. Autorul este Daniel Perez, cercetător independent, din Ciudad de Mexico, specializat între altele în istoria Albaniei și în relațiile sârbilor cu albanezii. Studiul se referă, în esență, la schimbarea postbelică de perspectivă privind relațiile iugoslavo-albaneze din timpul celui de al Doilea Război Mondial, autorul dovedind o evidentă familiaritate cu subiectul și cu baza bibliografică a cercetării propuse. A treia parte a volumului se încheie cu materialul semnat de Perrine Val, cercetător post-doctoral specializat în istoria cinematografului și afiliat instituțional la Universitatea Paris I Panthéon Sorbonne, având drept titlu: *Rezistența văzută dinspre cinematografia din Republica Democrată Germană (1949-1969)*. Este un studiu deosebit de interesant, prin ineditul temei în primul rând, dar și prin contribuția documentară și interpretativă pe care o oferă; articolul discută modul în care a fost reprezentată Rezistența franceză în filme est-germane, unele dintre acestea circulând și în Occident, rezultă astfel că perspectiva ideologică, respectiv lupta comuniștilor francezi împotriva ocupanților naziști nu a putut exclude cu totul, în viziunea cinematografică est germană, aspectul identitar (național).

În secțiunea finală cu un rol mai degrabă de completare, intitulată anume în acest fel *Appendice. Bussole*, găsim trei texte, mai scurte ca întindere comparativ cu articolele din cuprinsul celor trei părți ale volumului, pe care le-am prezentat sumar și succint până aici. Dacă studiile din cele trei secțiuni sau părți principale ale volumului sunt semnate de contribuitori de mai mare varietate sub aspect generațional, în sensul în care pe lângă cercetători și specialiști formați și consacrați nu lipsesc doctoranzi sau mai tineri cercetători post-doctorali, în această secțiune anexă de la final avem specialiști cu mai multă greutate, să spunem astfel, sub raportul poziționării academice, precum și a operei istoriografice. Astfel, primul studiu din această secțiune finală este scris de Alberto

Basciani, conferențiar la Facultatea de Științe Politice a Universității Roma Tre, autor a numeroase contribuții privind, cu deosebire, istoria contemporană a Europei răsăritene. Între lucrările sale de mai mare relevanță, cităm, în trecut, o carte despre unirea Basarabiei cu România, apărută în 2007 și tradusă recent, în 2018, în limba română, la Editura Cartier din Chișinău. Studiul pe care l-a încredințat la volumul pe care-l prezentăm acum se numește *Căile naționale ale socialismului în regimurile comuniste din Europa de Sud-Est*. Articolul oferă, în aceeași cheie comparată pe care am văzut-o precumpănind pe parcursul întregului volum, considerații interesante cu privire la „căile” sau „direcțiile” naționale care au început să se profileze în regimurile comuniste ale Europei central-răsăritene încă din anii '50.

În continuare avem studiul intitulat „*Cultul personalității*” în Uniunea Sovietică și în regimurile comuniste ale secolului XX, propus de Fabio Bettanin, profesor de Istoria politicii internaționale și de Istoria internațională a Rusiei, la Universitatea „L'Orientale” din Napoli. Textul se concentrează cu precădere asupra importanței reprezentate de figura lui Stalin ca prototip al cultului personalității în Europa răsăriteană, și de reacțiile la aceasta, care au favorizat impunerea unor personalități din țările respective (în principal Tito, dar nu numai). Contribuția cu care se încheie această secțiune finală și deopotrivă întregul volum, este un text intitulat „*Revizionism*”. *O panoramă conceptuală*, semnat de Mark Sandle, specialist în istoria Uniunii Sovietice și profesor la The King's University din Edmonton, Canada. Acest material se dovedește a fi o contribuție importantă și relevantă în condițiile în care autorul zăbovește nu numai asupra semnificațiilor de bază ale conceptului de „revizionism” și asupra conotațiilor sale în peisajul ideologic sau în dezbateră istoriografică, ci se oprește și asupra sensurilor termenului în legătură cu o anumită atitudine politică, astfel vorbind despre relațiile tensionate dintre Iugoslavia și Uniunea Sovietică în perioada Tito, iar autorul evidențiază accepțiunea cuvântului „revizionism” înțeles ca expresie a distanțării de Moscova.

Nu ne-am propus aici să prezentăm pe larg conținutul fiecăruia din cele 13 texte pe care ni le oferă volumul, nici nu ar fi posibil un astfel de demers în spațiul limitat al unei recenzii. Am dorit să semnalăm, prin aceste note de lectură, specialiștilor în primul rând, apariția unei cărți despre scrisul istoric sud-est european în perioada comunistă, apărută ca rezultat al unui efort colectiv, dus la bun sfârșit sub forma unui proiect istoriografic inițiat de doi istorici italieni, Stefano Santoro și Francesco Zavatti, cu o colaborare extinsă care a devenit în cele din urmă una euro-americană. Dorim să mai zăbovim, în încheiere, asupra acestui volum, cu câteva gânduri în legătură cu importanța și relevanța, pe un plan mai larg, a unui demers științific de factura celui de față. Astfel, un prim aspect ar fi faptul că istoria unei țări, sau a unui spațiu mai extins, așa cum este cazul volumului de care ne ocupăm, a încetat demult să mai fie apanajul exclusiv

al istoricilor din țara sau din regiunea respectivă. Interesul pentru istoria Europei răsăritene este de multă vreme „instituționalizat”, pentru a spune astfel, sub forma catedrelor și disciplinelor de „istoria Europei orientale”, care se regăsesc în cadrul a numeroase universități din Italia; fenomenul este la fel de vizibil și în spațiul cultural și istoriografic austro-german, spre exemplu, unde avem institute de cercetare, specialiști și publicații care se ocupă de „Südosteuropa”. Acest fenomen a căpătat noi conotații odată cu extinderea procesului de integrare europeană și cu lărgirea enormă a orizontului informațional al omului secolului XXI, datorită tehnologiei comunicațiilor, într-o lume tot mai interconectată așa cum este cea în care trăim astăzi: astfel, putem spune că asistăm la o „globalizare” tot mai evidentă a agendei de cercetare și a interesului istoricilor pentru teme și problematice dintre cele mai diverse. Volumul de față ne oferă un bun exemplu în acest sens, cel al istoricului mexican Daniel Perez, interesat de teme de istorie balcanică, sau a lui Mark Sandle de la Universitatea din Edmonton, Canada, care scrie despre istoria Uniunii Sovietice. Sigur că fenomenul nu este unul nou, și este suficient în acest sens să evocăm personalitatea și opera de excepție a istoricului american Keith Hitchins, de puțin timp plecat dintre noi, care se numără printre cei mai buni specialiști în istoria modernă românească, din câți putem găsi în scrisul istoric al ultimului secol. Fenomenul își amplifică proporțiile, și aici este în opinia noastră noutatea, cu atât mai mult cu cât vorbim despre Europa răsăriteană („cealaltă Europă”!) dominată timp de patru decenii de totalitarismul comunist, revenită după 1989 pe „piața” liberă și nerestricționată ideologic și administrativ a ideilor și dezbaterii culturale.

În această ordine de idei, considerăm că de acum încolo va fi tot mai evident faptul că pe lângă istoriografia „națională”, nu puține vor fi națiunile care vor avea parte de istorii scrise de „alții”, de contribuții care vor veni din afara propriului perimetru cultural-identitar, dacă putem spune astfel. În principiu acest lucru nu poate fi decât benefic, în opinia noastră, pe de o parte pentru că va stimula competiția între istorici, la nivel de teme, subiecte și problematice de cercetare. Pe de altă parte, postura „din afară” a istoricilor „străini” asigură un plus de echidistanță și obiectivitate în demersul istoriografic, mai ales pe teme de cercetare controversate, pe care istorici și abordări din interiorul aceluiași peisaj istoriografic s-au regăsit adesea sub semnul polemicii. E la fel de adevărat, în același timp, că efortul de specializare și achizițiile de competență necesare pentru un outsider-implică o doză substanțială de efort și determinare, dacă ne gândim numai la faptul că trebuie să învețe limba izvoarelor și a bibliografiei din țara despre care și-a propus să scrie. Nu în ultimul rând, credem că într-o asemenea discuție trebuie să ținem seama și de o perspectivă de tip imagologic, în sensul în care vom fi în mod natural și inevitabil interesați despre „cum scriu alții despre noi”. Trebuie recunoscut, astfel, că într-o lume marcată tot mai mult de interconectare, de circulația persoanelor și a ideilor, de fenomenul globalizării

cu toate ale sale, asistăm la o tot mai pronunțată „internaționalizare” a temelor și agendelor de cercetare, pe zona istoriografiei și, în general, în câmpul științelor socio-umane. Faptul aduce după sine noi șanse și deschideri, și noi provocări în același timp.

Ion Cârja*

Alin Ciupală (editor), *Imagini ale propagandei comuniste în România 1945-1965 / Images of communist propaganda in Romania 1945-1965*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2020, text și ilustrații color, 107 pagini.

O imagine valorează cât o mie de cuvinte ! Iată un veritabil slogan existențial al lumii în care trăim, o lume în care informatica și tehnologia comunicațiilor generează, multiplică și difuzează cu o repeziciune fără precedent imagini, care invadează în mod inevitabil cotidianul vieților noastre, invitându-ne astfel la a le întâmpina în rețelele de socializare și în afara acestora cu de acum bine cunoscutele „like” și „share”... Având în vedere această poziționare tot mai evidentă și mai categorică, am putea spune, a imaginii în realitatea imediată a societății secolului XXI, ne apare ca deosebit de tentantă și ofertantă invitația pe care ne-o adresează Alin Ciupală, editorul albumului asupra căruia avem plăcerea să reflectăm, de a vedea care a fost dinamica și funcțiile imaginii în cele două decenii post-belice ale istoriei românești, 1945-1968.

Profesorul Alin Ciupală, universitar bucureștean, istoric al modernității, ne-a obișnuit de-a lungul anilor cu contribuții care s-au impus drept lucrări de referință în istoriografia referitoare în special la spațiul Vechiului Regat al României în secolul al XIX-lea. Alin Ciupală are o activitate științifică deosebit de bogată, în care se disting studii, articole, volume monografice și ediții de documente pe teme privind procesul de modernizare, organizarea statului și a sistemului instituțional, istorie diplomatică, condiția femeii în timp de pace și în vremuri de război, ș.a.m.d. În ultimii ani s-a ilustrat într-un domeniu până nu demult periferic și marginal în istoriografia românească - editarea surselor vizuale - pe care l-a îmbogățit cu două contribuții deosebit de importante: *România în timpul Primului Război Mondial. Aliați, adversari și propagandă. O istorie în imagini/Romania during World War I. Allies, opponents and propaganda. An illustrated history*, București, Editura Monitorul Oficial, 2018, și *Lumea rurală*

* Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.

românească acum o sută de ani. Istorie și imagini/Romanian rural life one hundred years ago. History and images, București, Editura Monitorul Oficial, 2019.

Prin albumul de față, Alin Ciupală ne demonstrează că interesul său pentru imagine ca izvor istoric nu este nici pe departe pasager și conjunctural, ci o direcție de studiu de care s-a atașat și pe care dorește să o cultive în mod sistematic. Ca în cazul celor două albume mai sus menționate, și în lucrarea de față regăsim preocupările de colecționar ale profesorului Ciupală, evidente prin citarea provenienței majorității materialelor vizuale pe care le publică în volum, deținute în cea mai mare parte cu titlu personal, în colecția proprie. Apărută într-o ținută grafică elegantă, bine realizată, lucrarea *Imagini ale propagandei comuniste în România 1945-1965*, se prezintă cu câteva pagini de considerații introductive, redactate asemeni explicațiilor care însoțesc imaginile din secțiunea care urmează, în limbile română și engleză. După introducere, ni se oferă 90 de pagini de imagini color: cărți poștale, felicitări, caricaturi, diferite ilustrații apărute în revistele vremii, alături de surse non-vizuale: fluturașe publicitare, cartele de îmbrăcămintă și alimente, distribuite populației în epoca avută în vedere.

În fața acestui mănunchi bogat de mărturii vizuale despre istoria noastră postbelică, sentimentele care ne încearcă sunt împărțite, în sensul în care abordarea de tip științific se împletește inevitabil cu reflecții amare legate de faptul că în cele două decenii pe care le evocă aceste imagini a fost distrusă sistematic România interbelică și au fost temeinic construite structurile unui regim totalitar, care a scos țara noastră din aria în care s-a străduit să se plaseze încă de la începuturile modernității, cea a civilizației occidentale. Amărăciunea constă în faptul că în timp ce aceste imagini reprezentau realitatea „oficială” impusă de regimul comunist, putând fi văzute „la lumina zilei”, afișate în timpul manifestațiilor publice sau multiplicare și făcute să circule prin intermediul presei, elitele politice, intelectuale, ecleziastice, militare sau cele din lumea satelor erau decimate ajungând să umple închisorile, iar construcția statal-societală alături de întreaga societate românească au fost radical și dramatic „reinventate”, după calapodul și în paradigma luminii care venea atunci „de la Răsărit”! Este important de spus, în altă ordine de idei, faptul că aceste imagini ilustrează în mod convingător folosirea de către propagandă a limbajului vizual și instrumentalizarea unor teme din cotidian și din viața socială și politică, în numele scopului fundamental și ultim al regimului comunist, care consta în lichidarea „vechiului regim”, „burghezo-moșieresc”, „exploatator” și edificarea „democrației populare”, a unei societăți egalitare „a oamenilor muncii de la orașe și sate”, numită mai târziu în limbajul propagandei din Epoca Ceaușescu drept „societate socialistă multilateral dezvoltată”.

Răsfoind volumul, prima imagine care ne întâmpină, la pagina 17, este o carte poștală ilustrată datând aproximativ din anul 1950 și având în centrul său

un slogan de maximă reprezentativitate pentru ceea ce a fost propaganda comunistă: „Proletari din toate țările uniți-vă!”. Deși sub aspectul conținutului aceste materiale vizuale au ca trăsătură comună diversitatea, se pot identifica marile teme ale propagandei din epocă, pe care le regăsim concretizate (și) în modalitățile de expresie proprii limbajului de tip vizual. Astfel, o primă temă, favorită am putea spune, pentru mecanismele propagandei comuniste, este munca, ilustrată în album prin cărți poștale cu imagini sugestive, precum cele de la paginile: 20 (care conține sloganul „Belșug prin muncă”), 21, 23 (munca în mină), 26, 27 (cu sloganul: „Ogorul vostru, munca voastră, roadele voastre”), 28 etc. În direcția legătură cu această temă, avem o alta, care își propune să scoată în evidență „realizările” noului regim de „democrație populară”: electrificarea (reprezentată în ilustrația de la pagina 88), colectivizarea agriculturii (pagina 102).

Un număr consistent de piese vizuale din album ilustrează tematica sărbătorilor pe care le celebra regimul, momentele obligatorii din „calendarul oficial” al acelei perioade. În acest sens sunt reproduse cărți poștale referitoare la: 1 Mai, „ziua internațională a celor ce muncesc” (la paginile 31-37, 39), 1 și 8 Martie (paginile 38-39, 91-92), 9 mai, „sărbătorirea victoriei asupra Germaniei fasciste” (pagina 41), 23 august, ziua „eliberării patriei noastre de sub jugul fascist” (paginile 42-47, 87), 7 noiembrie, „aniversarea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie” etc.

Un alt calup de imagini reflectă ideea de „apărare a patriei socialiste” împotriva dușmanilor externi, prin înrolarea „poporului muncitor” în rândurile forțelor armate (temă care se regăsește în cărțile poștale reproduse la paginile 48-55).

Discursul propagandei comuniste românești (și nu numai), asumând logica Războiului Rece, centrată pe ireconciliabila ostilitate dintre cele două blocuri, se regăsește și în materialele vizuale puse în circulație în România perioadei de după al Doilea Război Mondial, așa cum sunt caricaturile reproduse în volumul de față. Sunt caricaturi antioccidentale, cum este aceea de la pagina 82 (împotriva Germaniei Vestice), alături de caricaturi antiamericane, numeroase și sugestive prin conținutul lor (a se vedea paginile 85, 86, 94, 96, 97, 99, 100 etc.).

Dintre materialele non-vizuale incluse în album, deosebit de semnificative pentru ceea ce a fost existența concretă, nemijlocită, a populației din anii postbelici (și nu numai!), sunt cele două cartele de îmbrăcăminte de la paginile 72-73, datând din anul 1947 și respectiv 1950, precum și cartelele pentru alimente din anii 50, reproduse la paginile 71, 74 și 75.

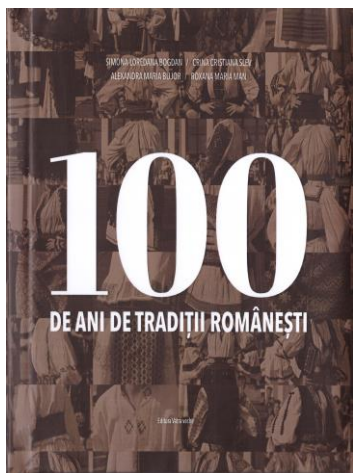
Pentru ceea ce a însemnat discursul, care se dorea mobilizator, al propagandei comuniste din acei ani, reținem două fluturașe publicitare, cu un conținut deosebit de sugestiv: „Tineri și Tinere, La luptă pentru lichidarea rămășițelor fasciste. Numai prin distrugerea fascismului, vom asigura libertatea tineretului. Uniunea Tineretului Comunist Ilfov” (piesă care datează din anul 1945), res-

pectiv: „Femei, Frontul Național Democrat vă chiamă la luptă pentru egalitatea de drepturi cu bărbații” (anul 1945, pagina 69).

Selecția de material vizual din paginile prezentului album se încheie, deloc întâmplător, cu afișul de propagandă de la pagina 107, care are următorul conținut: „Trăiască și înflorească unitatea de nezdruincinat a întregului nostru popor în jurul Partidului Comunist Român, și a secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu!”. Este o piesă deosebit de sugestivă, datând din anul 1965, care anunță începutul unei noi epoci, a unor „decenii de împliniri mărețe”, perioada Ceaușescu, în care propaganda menține aspecte din tematica de până atunci, dar se și înnoiește, în conformitate cu paradigma ideologică impusă în anii 1965-1989, aceea a comunismului național.

Albumul editat de Alin Ciupală ne invită așadar la un periplu științific în trecutul nu foarte îndepărtat al istoriei noastre, pentru a înțelege prin puterea de sugestie a imaginilor de ce capacitate teribilă de mistificare a realității dispunea propaganda comunistă. Dacă pentru cercetătorii istoriei contemporane această lucrare se constituie într-un foarte bun instrument de lucru, pentru publicul larg această colecție de imagini ne poate ajuta să înțelegem în ce măsură (și) din cauza derivei impuse de totalitarismul comunist, ale cărei urmări și consecințe sunt departe de a se fi șters, România de astăzi este „altfel”.

Ion Cârja*

Simona-Loredana Bogdan, Crina Cristiana Slev, Alexandra Maria Bujor, Roxana Maria Man, 100 de ani de tradiții românești, fotografiile: Sorin Man, Laurențiu Husar, Marcel Ungureanu, arhiva Muzeului Etnografic „Anton Badea” Reghin, Târgu Mureș, Editura Vatra Veche, 2019, 145 p.

Rolul albumului *100 de ani de tradiții românești*, apărut cu ocazia împlinirii celor 100 de ani de la Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, este de a atrage atât interesul specialistului, cât și al nespecialistului care, deschizându-i paginile, descifrează în povestea conținută dimensiunea unei lecții din care învață și înțelege ce reprezintă noțiuni precum:

identitatea culturală și specificul portului popular.

* Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.

Aceste aspecte au structurat cele două atitudini personale prin care ne-am apropiat lectura atât de plăcută a aceste cărți, în care am descoperit imaginea unui areal cultural, unitatea în diversitate, particularități specifice la toate nivelurile, demonstrarea identității unor zone de mare interes istoric și etnografic, aspecte ilustrate deosebit, al patrimoniului material și imaterial, memoria comunităților, dinamica proceselor culturale, dar și dispariția numeroaselor aspecte de ordin tradițional și cutumiar din viața comunităților cercetate.

Contribuțiile autorilor aduc un aport important asupra unor teme esențiale ale portului popular tradițional femeiesc și bărbătesc românesc din următoarele regiuni istorice: Muntenia, Oltenia, Moldova, Banat, Crișana, Maramureș, Transilvania. Au fost surprinse de asemenea 100 (nr. 14-113) de imagini recente deosebite, alături de cele existente în Arhiva Muzeului Etnografic „Anton Badea” Reghin, din următoarele zone și subzone etnografice: *Imagini recente* - 1. Muntenia - costumul femeiesc din Muscel și Prahova; 2. Oltenia - costumul femeiesc Oltenesc (Vădastra); 3. Moldova - costumul femeiesc din Piatra Neamț și Valea Siretului; 4. Banat - costumul femeiesc din Cărbunari; 5. Crișana - costumul femeiesc din Bihor; 6. Maramureș - costumul femeiesc din Țara Oașului și Maramureș (Târgu Lăpuș); 7. Transilvania - costumul femeiesc din Zona Năsăudului (Huedin), Zona Calatei (Mărgău), Zona Mărginimea Sibiului, Țara Făgărașului (Drăguș), Țara Oltului (Mateiaș, Văleni), Ținutul Pădurenilor, Valea Beicii, Valea Gurghiului (Toaca), Valea Mureșului Superior (Luieriu, Săcalu de Pădure), Câmpia Transilvaniei (Logig, Nazna), Mocăniștea Munților Trascău (Roșia Montană).

Imagini din Arhiva Muzeului Etnografic „Anton Badea” Reghin.

Anton Badea (n. 23.06.1931, București - d. 15.05.1994, Reghin) a absolvit Școala Medie Tehnică Agricolă din Târgu Mureș, apoi Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie, obținând licența în iunie 1973. În ianuarie 1960 înființează Muzeul Etnografic din Reghin, depunând o muncă impresionantă de cercetare în localitățile din Valea Mureșului Superior, Valea Beicii, Gurghiului, Luțului, Munții Călimani și Câmpia Transilvaniei. Cu acestea a organizat o expoziție de bază și numeroase expoziții temporare.

Considerând că fiecare obiect are rostul său în viața omului, le-a adunat, constituind la vremea respectivă o colecție formată din 4300 piese muzeale, peste 15000 diapozitive și 90 de filme pe 16 mm; dintre care amintim: „Plugarul”, „Păpălugura la măsura oilor”, „Boul înstruțat”, „Treieratul cu îmblăciul”, „Pescuitul cu ostia”, „Vânătoarea de Albine”.

Fotografiile alb-negru reprezintă scanări ale clișeelelor alb-negru 24/36 mm din următoarele zone etnografice ale județelor Mureș, Harghita și Bistrița Năsăud (p. 115-143): județul Mureș - Câmpia Transilvaniei (Logig), Valea Gurghiului (Ibănești Sat, Ibănești Pădure, Orșova, Solovăstru, Șerbeni), Valea Mureșului Superior (Brâncovenești, Rușii Munți, Săcalu de Pădure), Valea Gurghiului

Zona Sub-Călimanilor (Vătava); județul Harghita - zona Sub-Călimanilor (Bilbor, Subcetate); județul Bistrița-Năsăud (Gledin, Horodu - actualul George Coșbuc, Monor, Ruștior).

În componența costumului femeiesc intră cămașa de pânză formată din altiță și poale, brâul și betele, iar de la talie în jos catrința; capul femeii este acoperit cu ștergar, iar părul este pieptănat în diferite feluri; în picioare are opinci cu obiele, înlocuite mai târziu cu cizme, pantofi și ghete. Costumul bărbătesc este mai simplu și se compune din cămașă, ȋtari (cioareci, izmene), brâu și opinci. Acestor piese definitorii li se adaugă și altele: pieptarele, cojoacele și sumane purtate atât de femei cât și de bărbați, completând costumul popular în funcție de sezon sau de evenimentele ceremoniale.

Culorile, atât pentru pânza de bumbac și în, cât și pentru țesăturile de lână, erau obținute, până nu demult, pe cale vegetală. Pentru pânza de bumbac se făceau vrâste (dungi distincte). Galbenul se obținea mai ușor din frunze de măr dulce, măr pădurean, siminoc, agud, soc, ceapă, ștevie, urzici, șofran sau păpădie. Coaja de ceapă dădea o nuanță de bej. Din coajă de nuc și piatră acră femeile obțineau în casă culoarea cafenie.

Alesăturile de mână se făceau pentru pânza destinată cămășilor de nuntă. Bumbăcelul alb, în combinație cu ața colorată, reliefa pe fondul mat al țesăturii de lână țigaie sau bumbac motive decorative delicate, reprezentări ale brăduțului, păianjenului, miezului de nucă etc. Pe lângă ornamentațiile în țesătura pânzei, frecvente sunt și podoabele cusăturilor.

Motivul ornamentale cele mai vechi și răspândite sunt cele geometrice, la care se adaugă cele vegetale stilizate: frunza de viță, strugurii, crenguța de brad, trandafirul, ghiveciul cu flori, păsări sau animale. Varietatea firelor textile a dat posibilitatea talentatelor țesătoare să țeasă o pânză cu multiple ornamente. Efecte decorative deosebite se obțineau din îmbinarea firelor de natură diferită, lână sau borangic cu bumbac, prin învrâstare și alesături de mână.

Albumul urmărește secvențial transformările petrecute în portul popular (începând de la vârsta copilăriei și până la maturitate), din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea - adică perioada industrializării rapide (1960-1965), până în prezent.

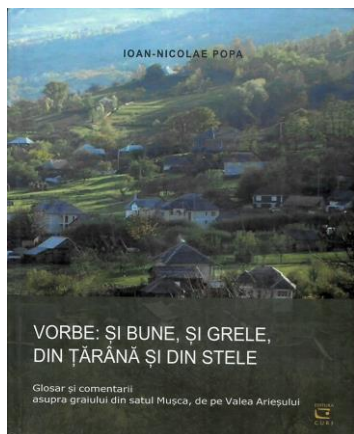
De asemenea, sunt prezentate costumele tradiționale de „muncă”, dar și cele „de sărbătoare”, purtate cu ocazia unor obiceiuri din ciclul vieții omului (în cazul de față nunta), dar și a celor de peste an, adică a târgurilor („Târgul Cireșelor” de la Brâncovenești, „Târgul Fetelor” de la Gurghiu, Târgul de la Monor) a căror perioadă dura între: 21 mai (Sfinții Împărați Constantin și Elena) și 26 octombrie (Sfântul Dumitru), mai precis intervalul cuprins între urcarea animalelor la munte pentru pășunat și revenirea lor pentru iernat în cadrul gospodăriilor.

Existența unor conjuncturi social-economice și culturale zonale au creat treptat zone etnografice cu personalitate distinctă, ale căror mărci identitare au fost evidențiate prin aspectul aparte al costumului popular local. În ciuda structurii de bază unitare, costumele zonale aparținând aceleiași etnii conțineau trăsături particulare, care le diferențiau exact în măsura în care puteau deveni suport identitar pentru comunitățile respective.

În cazul unor etnii diferite (șăși, maghiari), care au coexistat timp de secole într-un teritoriu anume, tendința de a se defini prin diferențiere a fost mai puternică și s-a manifestat prin sublinierea elementelor specifice din structura costumului, cărora li se atribuia o energie identitară deosebită.

Dincolo de toate aspectele, albumul *100 de ani de tradiții românești* este un îndemn către cercetarea sistematică a culturii populare tradiționale, un model chiar și pentru publicul larg, dar mai presus de toate este o poveste ce prilejuiește cititorului o călătorie într-o lume ce pare fabuloasă, dar care până nu demult a fost reală.

Adriana Țuțuianu*

Ioan-Nicolae Popa, *Vorbe: și bune, și grele, din țărână și din stele. Glosar și comentarii asupra graiului din satul Mușca, de pe Valea Arieșului*, Editura Curs, Cluj-Napoca, 2021, 182 pagini text și CD.

Cercetătorul sibian Ioan Nicolae Popa s-a dovedit a fi deosebit de prolific în ultimii ani, semnând singur sau în colaborare contribuții interesante și pline de substanță, cu care a îmbogățit în mod indiscutabil dezbaterile culturale-științifice românească. În 2017 a publicat împreună cu soția, doamna Liliana Maria Popa, cartea *Comoara de pe Arieș. Colecția de carte chirilică de la Muzeul Etnografic din Lupșa*, o contribuție documentară neprețuită pentru istoria vieții religioase din munții Apuseni. Doi ani mai târziu, în 2019, la aceeași editură clujeană Curs, sub semnătura lui Ioan Nicolae Popa a văzut lumina tiparului lucrarea *Viața unui om - istoria unui muzeu. Muzeul Etnografic „Pamfil Albu” din Lupșa*. În 2020, autorul nostru a făcut să vadă lumina tiparului volumul *Un dascăl de „românie” în Țara Moșilor - Profesorul Emil Popa* -, o carte ce conține evocări ale personajului menționat în titlu (fratele autorului), adunate de la cei care l-au cunoscut, iar în partea a doua Ioan Nicolae

* Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.

Popa editează studiile de etimologie ale fratelui său rămase în manuscris, deosebit de importante pentru mai buna cunoaștere a istoriei și civilizației din aria de proximitate a orașului Abrud, unde Emil Popa a funcționat ca profesor de liceu.

Dintre realizările editoriale importante, semnate de Ioan Nicolae Popa împreună cu Liliana Maria Popa, se impune să menționăm și editarea scrierilor lui Vasile Aaron, cărturar sibian din perioada iluministă, un demers de anvergură care s-a finalizat prin tipărirea a șase volume.

Cartea de față, *Vorbe: și bune, și grele, din țărână și din stele. Glosar și comentarii asupra graiului din satul Mușca, de pe Valea Arieșului*, reprezintă volumul IX dintr-o serie intitulată „Lupșa - Aur și oameni”, inaugurată în anul 2006 prin lucrarea în două volume coordonată de profesorul Ioan Vlad, intitulată *Lupșa - Aur și oameni. O comună din Țara Moților. Antologie monografică*, apărută la Editura Pastel din Brașov. Această serie este una dintre puținele proiecte sistematice și coerente, care au rodit în timp, prin volumele apărute, axate pe istoria și civilizația Țării Moților, din nu foarte multe demersuri de cercetare dedicate în ultimele decenii acestor meleaguri transilvane.

Volumul pe care ne-am propus să-l prezentăm este cea mai recentă lucrare științifică semnată de Ioan Nicolae Popa în calitate de singur autor (considerăm oportună și pertinentă această precizare deoarece o bună parte a lucrărilor la care a trudit de-a lungul anilor sunt rezultatul unor proiecte de cercetare duse la bun sfârșit împreună cu soția, Liliana Maria Popa, și care au văzut lumina tiparului, în mod firesc, sub dublă semnătură). În structura cărții se succed mai multe secțiuni, la care ne vom referi pe scurt în cele ce urmează. Prima secțiune, *Lista celor care au sprijinit editarea cărții în calitate de prenumerați*, care amintește de listele de „prenumeranți” pe care le publica Bariț în foile sale..., este modalitatea găsită de autor de a mulțumi celor care au sprijinit financiar publicarea cărții.

Secțiunea următoare este, în realitate, studiul introductiv al volumului, cu un titlu de asemenea sugestiv: *Pe vremuri, bunii și străbunii mei voroveau. Succinte observații asupra graiului sătenilor din Mușca*. Este partea cu care trebuie începută, în opinia noastră, lectura cărții, pentru a înțelege mai bine importanța și relevanța demersului filologic pe care îl propune lucrarea. În această secțiune Ioan-Nicolae Popa prezintă aspecte din „șantierul de cercetare” ce stă în spatele cărții, discută cuvinte și expresii și semnificațiile acestora în graiul localității studiate și, nu în ultimul rând, scoate în evidență calitatea de „insider” a Domniei Sale, de fiu al acestor locuri. Acest fapt îi permite un studiu mai cuprinzător și mai veridic, mai aprofundat și mai autentic la nivel de analiză și reconstituire, a temei care face obiectul acestei cărți. Citind acest capitol al lucrării, cititorul surprinde imediat atașamentul autorului pentru locurile natale și pentru specificul etno-cultural al satului Mușca, localitate aflată la intersecția a trei subzone

etnografice din cadrul zonei Munților Apuseni, după cum le-a definit și delimitat Valeriu Butură: Țara Moșilor, Mocăniștea Văii Arieșului și Subzona Minieră a Munților Metaliferi. În această ordine de idei, trebuie spus că departe de a fi un excurs lexical arid, o abordare strict tehnică în zona filologiei, studiul introductiv al cărții ne invită, de fapt, la o imersiune în civilizația tradițională a văii Arieșului, o investigație de adâncime care, pornind de la cuvinte ne înfățișează oameni și crâmpoșe de viață în cotidian, obiceiuri, tradiții și aspecte ale mentalității locului. Textul este așadar o contribuție temeinică la cercetarea culturii populare din Mușca, în care se remarcă, între altele, deschiderea și disponibilitatea intelectuală de care dă dovadă autorul, capacitatea sa de a depăși locurile comune și de a abandona o anumită stereotipie și cărările bătătorite în studiul civilizației țărănești de la noi.

Următoarea secțiune a lucrării se numește *Glosar*, și prezintă pe întinderea a aproape o sută de pagini tezaurul de cuvinte relevant pentru graiul practicat pe teren în Mușca, cu deosebire în trecut, fără a putea spune că acest specific subdialectal a dispărut cu totul astăzi, în pofida avansurilor modernizării, al cărui impact omogenizator și nivelator se dovedește a fi de neoprit chiar și în zona munților Apuseni.

Secțiunile următoare ale lucrării sunt mai restrânse ca întindere și au rolul de a completa demersul de cercetare, sunt, pentru a spune astfel, un fel de anexă la *Glosar*. Avem, astfel, în continuare, *Cuvinte de origine maghiară în graiul mușcanilor*, apoi *Scurtă listă de termeni similari sau apropiați ca formă de cei din limba maghiară, de terță proveniență*.

Secțiunea finală a lucrării se intitulează *Index al antroponimelor atestate în crângurile satului Mușca*, cu subdiviziuni distincte care conțin: nume de familie, nume de botez pentru bărbați, nume de botez pentru femei și, respectiv „nemșuguri, porecle (policre), ciufeli”.

Oferindu-ne această lucrare, Ioan-Nicolae Popa ne invită în satul natal, la Mușca, prin ceea ce este mai semnificativ pentru interacțiunea dintre oameni și pentru identitatea comunitară în ultimă instanță: graiul locului. Cercetarea făcută este, însă, importantă și relevantă pentru un areal mult mai larg, dacă ținem seama de faptul că „graiul mușcanilor” este în bună măsură reprezentativ pentru partea superioară a văii Arieșului, în sensul în care se „vorovește” ca la Mușca în numeroase alte localități din Țara Moșilor și Mocăniștea Văii Arieșului, cel puțin.

Dincolo de interesul pe care-l poate stârni această carte pentru un public mai larg, sau de valoarea sentimentală a conținutului pentru cei născuți în zonă, lucrarea poate servi drept un excelent instrument de lucru pentru cercetătorii civilizației tradiționale de pe valea Arieșului. Considerăm inspirată, în acest sens, ideea autorului de a atașa un CD la carte, modalitate optimă de a face inteligibilă pentru cititor sonoritatea graiului din Mușca Apusenilor.

Nu ne rămânem decât să-i adresăm cele mai calde felicitări lui Ioan-Nicolae Popa și să-i dorim să ne mai prilejuiască și alte bucurii intelectuale, pe măsura cărților ajunse la noi prin intermediul tiparului în ultimii ani.

Ion Cârja*

---

* Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.